

بررسی و تحلیل مثنوی طاقدیس و میزان تأثر آن از مثنوی معنوی

دکتر مصطفی گرجی*
احمد نریمانی**

مقدمه

مثنوی معنوی، که یکی از شاهکارهای ادبی ایران و جهان است، از ابتدا آن چنان مرکز توجه ادب‌دوستان و شیفتگان خود بوده است که نیاز به معرفی ندارد. این کتاب، که به گفته جامی، «هست قرآنی به لفظ پهلوی»، به حتم، مهم‌ترین اثر عرفانی در همه جهان بشری است. پس از مولانا، بسیاری از عارفان و شاعران به تقلید یا تحقیق درباره مثنوی دست یازیدند؛ اما جز بر اهمیت و اعتبار آن نیفزودند. مثنوی طاقدیس به تقلید از مثنوی مولانا سروده شده است و با آنکه برخی آن را «دفتر هفتم مثنوی معنوی» نامیده‌اند (میری، نگاهی به آثار علمی - فرهنگی ملا احمد نراقی)، به دلایلی تا کنون مهجور مانده و آن چنان که شایسته است، مورد توجه قرار نگرفته است. طاقدیس بیش از ۱۰ بار در ایران و هندوستان چاپ گردیده؛ اما استفاده از احادیث شیعی و حکایات مربوط به ائمه (ع)، شباهت‌های بسیار و گاهی افراطی به مثنوی معنوی، از جمله موانع شهرت این اثر بر سر قلم‌ها و زبان‌ها بوده است؛ زیرا همواره «پایه»، «پیرو» را در محاق فراموشی و غفلت قرار می‌دهد. (بابایی، طاقدیس؛ گمشده‌ای در آسمان).

در این نوشته، ضمن معرفی جنبه‌های مختلف ساختاری و محتوایی طاقدیس، سعی شده است تا موقعیت این اثر در بین نظیره‌گویی‌های مثنوی مولانا آشکار شود و راهی برای قضاوت صحیح‌تر درباره آن باشد. این کتاب ۱۰۱۵۶ بیت دارد و در دو «صفه» (بخش) نوشته شده است (نراقی، ۱۳۶۲: ۵). ملا احمد در نظر داشته که آن را تا ۴ صفه ادامه دهد؛ ولی فرصت این کار را نیافته است؛ آن چنان که در پایان صفه اول آورده است:

صفه‌ای از چار صفه شد تمام

چکیده

یکی از نظیره‌گویی‌های مثنوی معنوی، مثنوی طاقدیس، اثر ملا احمد نراقی و از آثار مربوط به دوره بازگشت ادبی است. این اثر به وزن و شیوه مثنوی معنوی سروده شده و دارای ۶۵ داستان و ۱۰۱۵۶ بیت است. در این مقاله، نویسندگان ضمن بررسی مجموعه داستان‌های شصت و پنج‌گانه این مثنوی، سعی می‌کنند ارزش و اهمیت آن را نشان دهند و در ادامه، با توجه به شگردهای داستان‌سرایی مولوی، میزان تأثر آن را از اندیشه و جهان‌بینی مولوی بررسی و تحلیل کنند.

واژه‌های کلیدی: مثنوی طاقدیس، مثنوی معنوی،

ادبیات مقایسه‌ای، ملا احمد نراقی.

آن سه باشد تا تو را آید پیام (همان: ۱۷۸)

تعداد ابیات صفة اول، ۳۶۵۷ بیت و ابیات صفة دوم ۶۴۹۹ بیت است. طاقدیس به وزن مثنوی معنوی و بحر رمل مسدس محذوف (مقصود) سروده شده و ۶۵ داستان دارد که شامل قصه‌هایی بلند و گاهی کوتاه می‌شود. نحوه آوردن داستان‌ها در این کتاب، همانند شیوه‌ای است که در مثنوی معنوی وجود دارد. داستان‌ها تودرتو و با گریزهای پی‌درپی آمده، آن‌چنان که مطالعه و پی‌گیری آنها قدری مشکل است و نیاز به صرف وقت و دقت دارد. در طاقدیس مرزها روشن و بخش‌ها برنامه‌ریزی شده نیست. صفة دوم دو برابر صفة اول حجم دارد. صفة اول در جایی به پایان می‌رسد که خواننده منتظر آن نیست. صفة دوم نیز به همین شیوه آغاز و ختم می‌گردد. در پایان صفة دوم، حکایتی از ماجرای کربلا آمده که این طریقه به طاقدیس شکل منبری و خطابی داده است. از دیگر خصوصیات طاقدیس، شیوه منبری و خطابی آن است. گریزها و تن دادن به تداعی‌های پی‌درپی، طاقدیس را از شکل کتابی تعلیمی و منسجم خارج کرده و آن را در سلک آثار ذوقی در آورده است. مرحوم عبدالحسین زرین‌کوب این گونه سخن‌سرایی را که بر آن هیچ خط سیری حاکم نیست و شاعر خود را برای بیان هر مطلبی در هر جای اثر آزاد می‌بیند، «شیوه منبری» نامیده و آن را یکی از اثرگذارترین شیوه‌های سخنوری خواننده است.

مروری بر ویژگی‌های مثنوی طاقدیس

نگاهی اجمالی به مثنوی طاقدیس نشان می‌دهد که تلاش برای همانندسازی مثنوی طاقدیس با مثنوی معنوی، در همه جای کتاب به وضوح دیده می‌شود. ابیات زیادی، بدون تغییر و یا با اندک تفاوتی، از مثنوی معنوی اقتباس شده است:

ناریان مر ناریان را جاذبند

نوریان مر نوریان را طالبند (نراقی، ۱۳۶۲: ۱۰۱)

یک دهان خواهم به پهنای جهان

یک زبان جاری بود چون عسقلان (همان: ۱۳۸)

که در دفتر پنجم مثنوی معنوی (بیت ۱۸۸۴) به صورت مشابه آمده است.

این مثنوی، بدون مقدمه و شیوه‌های مرسوم که در کتب مشابه می‌آید، با «داستان طوطی و شاه» آغاز می‌گردد که اولین بیت آن، یادآور بیت نخستین داستان (پادشاه و کنیزک) در مثنوی معنوی است: ای رفیقان، بشنوید این داستان

بشنوید این داستان از راستان (نراقی، ۱۳۶۲: ۲۶)

از حیث شیوه آغاز، همان شیوه‌ای را برگزیده که در مثنوی معنوی آمده است.

از دیگر ویژگی‌های مثنوی طاقدیس می‌توان به این موارد اشاره نمود:

ابیات طاقدیس گاهی در نهایت دقت و لطافت و گاهی سست و رکیک است و در آن غث و سمین وجود دارد (نراقی، ۱۳۶۲: ۳۰۰ و ۱۹۲). ملا احمد در طاقدیس در پاره‌ای از موارد، چندان به مراعات

آرایش‌های لفظی و کلامی و رعایت قافیه پای‌بند نیست:

هان و هان ای پادشه، هشیار باش

وقت خوابت می‌رسد، هشیار باش (همان: ۳۳۶)

همچنین بسیاری از ابیات در طاقدیس متأثر از ابیات (همان: ۵۴) و روایات شیعی (همان: ۸۱) است. گاهی نیز در طاقدیس به مناسبت موضوع، طبیعت با صفات حماسی توصیف شده است (همان: ۱۲۵). زبان طاقدیس، زبان مردم و به دور از تعقید و پیچیدگی، زبانی نرم و روان و مشحون از واژه‌ها و اصطلاحات عامیانه است (همان: ۵۳).

از مهم‌ترین ویژگی‌های ادبی طاقدیس نیز می‌توان به «تکرار» (همان: ۲۲۱)، «ملامح‌گویی» (همان: ۱۹۳)، «واج‌آرایی» (همان: ۳۸۷)، «تطبیق صفت با موصوف» (همان: ۳۷۶)، «فک اضافه» (همان: ۳۷۸)، «مراعات‌النظیر» (همان: ۱۵۷)، «جناس در قافیه» (همان: ۴۱۱)، «حذف قسمتی از یک کلمه» (همان: ۴۲۱)، «قافیه کردن الف ممدوده و مقصوره» (همان: ۴۲۰)، «جان‌بخشی» (همان: ۴۲۵)، «تلمیح» (همان: ۳۵۴)، «حشو» (همان: ۲۷۲)، «تضمین» (همان: ۱۱۶)، «طنز» (همان: ۳۶۴) و ... اشاره کرد.

درباره ویژگی‌های محتوایی طاقدیس باید گفت که داستان‌ها و حکایت‌های آن، عمدتاً برگرفته از مضامین قرآنی، امثال و حکم عامیانه و آثار گذشتگان است. شاعر در ضمن داستان‌ها و حکایت‌ها، مفاهیم عارفانه، اخلاقی، انتقادی و ... را آورده است. وی افسانه‌پرداز و قصه‌گو نیست؛ قصه و حکایت در طاقدیس ابزاری برای دست‌یابی به مقاصد دیگر است. در طاقدیس ۹ مناجات آمده و ۲۶ آیه و روایت به طور مستقل شرح و تفسیر شده، ضمن آنکه به حدود ۱۱۷ آیه و حدیث در ابیات طاقدیس مستقیماً اشاره گردیده است. بسیاری از ابیات آن متأثر از آیات و روایت شیعه است. ملا احمد در طاقدیس با زبانی کوبنده و صریح و به دور از سازش‌کاری، اقشار و گروه‌های خاصی را مورد انتقاد قرار داده است که می‌توان به انتقاد از ریاکاران و مزوران (همان: ۳۹۲ و ۳۹۳)، انتقاد از دینداران دروغین (همان: ۲۸۵ و ۲۸۴)، انتقاد از تقلید کورکورانه عوام (همان: ۳۹۳ و ۳۹۴)، انتقاد از صوفی‌گری (همان: ۱۲۰)، انتقاد به روش تدریس و تحصیل مرسوم در زمان خود (همان: ۳۳۷) اشاره کرد.

ملا احمد از جمله روحانیون و مراجع روشنفکر و مترقی زمان خویش بوده و نسبت به بسیاری از شیوه‌ها و روش‌های متداول عصر خود اعتراض و انتقاد داشت. سیدمحمد جمال‌زاده درباره وی می‌گوید: «این مفتی رند و مقتدای بزرگ، این ملای صاحب‌دل و بیدار و این مجتهد اعلم سراپا ذوق، چه خوب گفته و حقیقتاً در سفته. خداوند امثال او ملای دانشمند و با لطف و ذوق را زیاد فرماید» (ریاضی: ۱۳۸۰: ۲۶۲).

از دیگر مواردی که در طاقدیس ضمن قصه‌ها و حکایت‌ها آمده است، می‌توان به توصیف عشق و انواع آن (همان: ۴۱۳)، اعتقاد به اصل اختیار و استدلال برای اثبات آن (همان: ۳۴۹ و ۳۵۰)، تقابل بین عقل و عشق (همان: ۳۵۶)، عقل‌گریزی (همان: ۲۶۵)، توجه به رخدادهای اجتماعی و سیاسی (همان: ۴۱۵) اشاره کرد.

همچنین در طاق‌دیس برخی از داستان‌ها به شیوه منطقی الطیر و مثنوی معنوی، به صورت رمزی سروده شده است؛ به عنوان نمونه، در داستان «طوطی و شاه»، «طوطی» رمز روح انسان، «جزیره» رمز جهان، «پیر دانا» رمز عقل انسان و «بوم‌ها» رمز هوا و هوس هستند. نکته درخور تأمل دیگر در مثنوی طاق‌دیس، این است که به رغم اینکه در جای جای طاق‌دیس تقلید از مثنوی مولانا دیده می‌شود و ملاحظه در آثار دیگر خود نیز از این کتاب بهره گرفته است، در یک مورد، ضمن بحثی درباره «فرق میان عقل و ادراک»، به مولوی معترض شده و با عصبانیت به او می‌تازد. انگیزه ملا احمد در این برخورد به‌درستی روشن نیست. شاید به دلیل اختلاف در مذهب و یا بی‌زاری او از صوفی‌گری باشد:

عقل این است ای رفیق معنوی

هین، بگو این با جناب مولوی

مولوی گیرم که فهمد نیک و زشت

راه دوزخ داند و راه بهشت

چون کند؟ بیچاره نفسش سرکش است

افکند خود راه، اگر چه آتش است

این روا، آن ناروا داند درست

لیک پایش در عمل لنگ است و سست

فقه و حکمت خواند، جهلش کم نشد

عالم و دانا شد و آدم نشد (همان: ۲۸۳)

در این مقاله، نویسنده سعی دارد تا با معرفی مثنوی طاق‌دیس و بررسی میزان تأثیر آن از مثنوی معنوی در دو ساحت ساختار و محتوا، این اثر را - که به دلایلی تاکنون کمتر مورد توجه قرار گرفته است - بررسی و تحلیل کند.

تحلیل قصه‌های طاق‌دیس بر اساس ساختار و محتوا

الف. درون‌مایه داستان‌ها

هیچ یک از داستان‌های طاق‌دیس به انگیزه تفریح و سرگرمی بیان نشده و همه داستان‌ها دارای هدفی مشخص هستند. در این مجموعه، تفکر مسلط، پند و اندرز و ایجاد تحول اخلاقی در مخاطب است، که نویسنده آن را در لابه‌لای داستان‌ها دنبال می‌نماید. آن گونه که از گفت‌وگوها و حوادثی که قهرمانان این داستان‌ها به وجود می‌آورند، برمی‌آید، می‌توان دریافت که درون‌مایه برخی از داستان‌ها (امیری که گرفتار شد، صیادی که با رفیق خود از پی صید رفت، سوءعاقبت ظالم، مرد ظالمی که عامل اهل بازار بود، و ماجرای شهادت امام حسین) رودرروی ظالم و مظلوم، بیان عاقبت سوء ظلم و ستم و مذمت آن است. در برخی از داستان‌ها هجو حماقت و ساده‌لوحی، درون‌مایه قرار گرفته و در تعداد دیگری از داستان‌ها، مذمت حرص و طمع محور قرار گرفته است. در تعدادی از داستان‌ها، گزینشی عمل کردن به احکام دین و برداشت‌های شخصی از دین، درون‌مایه داستان است. محور برخی از داستان‌های طاق‌دیس، عشق و دلدادگی است. در این گروه، با تکیه بر عنصر عشق، رابطه بین انسان‌ها تا حد ستایش مورد توجه قرار

گرفته و نهایت عشق و دلدادگی به تصویر کشیده شده است؛ آنجایی که انسان حاضر است به خاطر عشق از خود بگذرد، خود را نبیند و همه چیز را برای معشوق بخواهد. گاهی معشوق خداوند است و این عشق و شیفتگی، بین موجودی ضعیف به نام انسان و خداوند است. در چنین مواردی، عاشق در راه عشق خود بهایی گزاف می‌پردازد و هیچ‌گاه از آتش غیرت معشوق در امان نیست. رابطه‌ای که منجر به پیوستن قطره به دریا و ذره به بی‌نهایت و مخلوق به خالق است. در تعدادی از داستان‌ها نیز شاعر همچون خطیبی به پند و اندرز پرداخته، ضمن شناساندن صفات مذموم اخلاقی، همچون غرور، افشای سر، شهادت خلاف دادن و ... مخاطب خود را از عواقب سوء چنین رفتارهایی برحذر می‌دارد. تعدادی از داستان‌ها نیز ضمن شرح حوادثی از زندگانی پیامبر اسلام، پیامبران دیگر، ائمه معصومین و بزرگان درس تواضع و افتادگی و اخلاق نیکو و خداشناسی را بیان می‌دارند. در ارتباط با خداشناسی و هستی‌شناسی نیز داستان‌هایی در طاق‌دیس دیده می‌شود که از جمله این داستان‌ها می‌توان به آمدن عرب شترسوار به شهر ری، ماه که دنباله خورشید را گرفت، مهمانی کردن حضرت سلیمان حیوانات را و عبدالملک و ابرهه اشاره کرد.

ب. هسته یا طرح و ساختار داستان‌ها

در بسیاری از داستان‌های طاق‌دیس، پیوستگی منظم بین اعمال و حوادث دیده می‌شود و رویدادها با هم رابطه علی و معلولی دارند. داستان‌ها دارای ساختاری ساده و روان هستند و مخاطب برای برقراری ارتباط با حوادث و قهرمان‌ها، نیاز به تأمل ذهنی فراوان ندارد. هماهنگی بین نحوه تفکر شخصیت‌ها، گویش‌ها و رفتار با محتوای اصلی حوادث به طور کامل آشکار است. در بسیاری از موارد، حوادث به گونه‌ای طراحی شده که در خواننده ایجاد شک، سؤال و انتظار می‌کند و خواننده را وادار می‌نماید تا جهت یافتن پاسخی برای پرسش‌های خود، مطالعه داستان را ادامه دهد؛ به عنوان مثال، در داستان کوتاه «امیر معزولی که شغل ابریق‌داری میرز پیش گرفت» روحیه مستبد یک حکمران و طرز تفکر او را که حتی پس از عزل از منصب خویش، نمی‌تواند از آن دست بردارد، مورد موشکافی قرار داده و به شکلی طنزآمیز، این روحیه را با شغل آفتابه‌داری در مستراحی عمومی در همان شهر و امر و نهی به مراجعین نسبت به برداشتن آفتابه‌ها آشکار می‌سازد. برخی از داستان‌های طاق‌دیس هسته و طرحی منسجم ندارند و در آنها نوعی آشفتگی دیده می‌شود؛ گویا قصد شاعر فقط انتقال مفهومی بوده که در ذهن داشته است و انسجام داستان مورد غفلت قرار گرفته است؛ مانند گرفتار شدن پادشاه مغرب به دست زنگیان، آدم آبی، فرزند طماع یا دشمن دوست‌نما، طزاری که به دکان بقالی رفت، اسیری که به دست جلاد سپرده شد، شخصی که به ته چاه رفت، صیادی که با رفیق خود از پی صید رفت، گدایی که هرچه به او دادند نگرفت، شخصی که خصم گوش او را با دندان مجروح کرده بود، و شخصی که گرفتار دو زن بود.

ج. زمان و مکان

در نیمی از داستان‌های طاق‌دیس، حوادث در زمانی نامشخص رخ می‌دهد. راوی، بدون ذکر قرائن و شواهدی که بتوان حدس زد اتفاق در چه زمانی رخ داده است، به بیان ماجرا می‌پردازد. در پاره‌ای از موارد، زمان به طور دقیق مشخص شده و در تعدادی از داستان‌ها، با حوادث قرینه و شناخته شده می‌توان به زمان وقوع ماجرا پی برد. درباره مکان‌ها نیز در بسیاری از داستان‌ها، راوی بدون ذکر خصوصیات مکانی که ماجرا در آن رخ می‌دهد، به شرح داستان می‌پردازد. به نظر می‌رسد آنچه برای گوینده در درجه اول اهمیت قرار دارد، زمان و مکان حادثه نیست؛ بلکه اثرگذاری در مخاطب است. پاره‌ای از حوادث نیز در مکان زندگی خود شاعر رخ داده و یا با قرائن می‌توان حدس زد که در کدام نقطه اتفاق افتاده است؛ مانند: مصر، هند، مدینه و...

د. شخصیت و قهرمان

در بیشتر داستان‌های طاق‌دیس، قهرمان‌ها انسان (۸۹/۲۳٪) و در تعداد کمی، حیوانات (۱۰/۷۶٪) هستند. در چند داستان، هم انسان و هم حیوان حضور دارند. در تمام موارد، حیوانات شخصیتی همانند انسان‌ها دارند؛ سخن می‌گویند و احساس دارند. در دو داستان (۴۰ و ۴۱) نیز قهرمان‌ها موجوداتی بی‌جان، مانند ماه و خورشید و زحل، هستند؛ ولی آنها نیز جاندار تصور شده‌اند و موجوداتی همانند انسان‌ها تلقی می‌گردند. در داستان‌های طاق‌دیس، شخصیت قهرمانان پیچیده نیست و در اکثر موارد، از ابتدای داستان تا پایان، بدون تغییر باقی می‌ماند (شخصیت ثابت) و دچار تحول و دگرگونی نمی‌گردند. در مواردی نیز شخصیت قهرمان در طی داستان تغییر می‌نماید و دچار تحول می‌گردد، که عبارتند از: «داستان عارفی که شب به گدایی رفت» (۱۵)، که در پایان، شخصیت عارف دچار دگرگونی گشته و مصیبتی را که به آن دچار گشته است، مجازات عدم توکل خویش به خداوند می‌داند و به شکرگزاری می‌پردازد. در داستان «طوطی و شاه» (۱)، شخصیت طوطی بعد از رسیدن به جزیره، آهسته آهسته دچار دگرگونی گردیده و با انتخاب هم‌نشینی چون بومان، راهی جز آنچه شاه و پیر دانا برایش تدبیر نموده بودند، برمی‌گزیند. در داستان «برخورد خلیفه با طاووس یمانی» (۱۱)، خلیفه پس از شنیدن سخنان طاووس، دچار دگرگونی گشته و رسم و راهی دیگر پیش می‌گیرد. در داستان «شخصی که مرید صوفیان شد» (۲۰)، آن شخص پس از دیدن موارد غیراخلاقی از پیر و مرشد خود، یکباره چشم حقیقت‌بینش گشوده می‌گردد و راه و منشی دیگر را انتخاب می‌نماید. در داستان «شوریده‌ای که به کلیسا رفت» (۳۲)، شخصیت فقیهی که از ورود شخص شوریده‌حال به مسجد مانع نموده بود، در پایان داستان متحول می‌گردد و با عذرخواهی، به اشتباه خود اعتراف می‌کند. در داستان «بشر حافی» (۳۸) نیز شخصیت بشر پس از شنیدن سخنان امام کاظم (ع) دچار تحول و دگرگونی می‌گردد و تغییر رویه او در زندگی، مؤید این نکته است. در داستان «مکالمه حضرت موسی (ع) با پیر گبر» (۳۹)، در پایان داستان شاهد تغییر در اعتقادات و شخصیت پیر

گبر هستیم و این تحول تا حدی است که وی پس از اقرار به ایمان، جان به جان‌آفرین تسلیم می‌نماید. در داستان «بینوایی که عاشق دختر پادشاه شد» (۶۲)، می‌بینیم که چگونه عشق مجازی، جوان فقیر را به عشق حقیقی می‌رساند و با تغییر در شخصیت وی، چیزهایی را که عمری در آرزوی به دست آوردن آنها روزشماری می‌کرده است، یکباره ترک می‌نماید. در حکایت «مردی ظالم که عامل اهل بازار بود» (۴۵)، مرد ظالم پس از مبتلا شدن به نفرین مظلوم، در ظاهر توبه می‌نماید، ولی چون تحول اساسی در شخصیت وی صورت نگرفته است، در اثر نفرین هلاک می‌گردد. بجز مواردی که یاد شد، در بقیه داستان‌ها شخصیت قهرمانان تا آخر بدون تغییر باقی می‌ماند.

لحن و گفت‌وگو

گفت‌وگو بین شخصیت‌ها در داستان‌های طاق‌دیس اغلب دو طرفه است و گاهی سه موجود یا بیشتر با هم به گفت‌وگو می‌پردازند؛ مانند داستان «آمدن عرب شترسوار به شهر ری» (۱۷). جملاتی که ردو بدل می‌شود، گاهی کوتاه و گاهی بلند است. در پاره‌ای از موارد، شاعر اعتقادات و باورهای خود را در قالب جملات قهرمانان داستان ارائه می‌دهد. جملات اغلب ساده‌اند و گاهی جنبه استدلالی به خود می‌گیرند. زبان گفت‌وگوها، از نظر ایجاد فضا در کلام، اغلب محاوره‌ای است. شخصیت‌های داستان‌های طاق‌دیس بیشتر کلامی ساده، گاهی طنزآمیز و حتی غیر اخلاقی دارند. در پاره‌ای از موارد، لحن قهرمانان فصیح و بلیغ است؛ مانند داستان‌هایی از زندگی پیامبر اسلام (ص) و ائمه (ع) و سایر پیامبران. در بعضی موارد، گفت‌وگوها کش‌دار می‌گردد؛ مانند داستان «عارفی که شب به گدایی رفت» (۱۵)، «طرزاری که به دکان بقالی رفت» (۸) و «گفت‌وگوی مرغی با جفت خود» (۴۳). به طور کلی می‌توان گفت در همه داستان‌ها، حتی در داستان‌های ماه و خورشید (۴۱) و زحل (۴۰)، گفت‌وگو جریان دارد، به جز داستان‌های «موری که پر در آورد» (۹)، «شخصی که به ته چاه رفت» (۲۷) و «شخصی که گرفتار دو زن بود» (۵۹).

رمزها و سمبل‌ها

تعدادی از داستان‌های طاق‌دیس رمزی هستند و به شیوه منطق الطیر و مثنوی معنوی، موجودات و اشیاء در آنها با معانی رمزآمیز بیان گردیده‌اند. در داستان «طوطی و شاه» (۱)، «طوطی» رمز روح انسان، «جزیره» رمز جهان، «پیر دانا» رمز عقل انسان و «بوم‌ها» رمز هوا و هوس هستند. در داستان «گرگ و خر» (۳)، «گرگ» رمز انسان طمع‌کار است. در داستان «گرفتار شدن پادشاه مغرب‌زمین به دست زنگیان» (۵)، «شاه» رمز انسان، «ملک شاه» رمز جهان مادی، و «زنگیان» رمز هوا و هوس و خطرهای این جهان هستند. در داستان «موری که پر در آورد» (۹)، مورچه پردار رمز انسان مغرور است. در داستان «گفت‌وگوی شخصی با شتر مرغ» (۲۱)، «شتر مرغ» رمز برخی از دینداران است که دین را در جهت منافع خود می‌پذیرند. در داستان «شخصی که به ته چاه رفت» (۲۷)، «چاه» رمز دنیا، «طناب» رمز عمر انسان، «ژدها» رمز قبر است که برای ورود انسان دهان گشوده و منتظر می‌ماند، «شیر» رمز مرگ، «عسل» رمز متاع دنیا و «زنبورها» رمز اهل دنیا هستند. در داستان «گفت‌وگوی مرغی با جفت خود» (۴۳)، یکی

از دو مرغ رمز عقل و دیگری رمز نفس است. در داستان «در آتش انداختن زاغان سمندر را» (۵۱)، «زاغانها» رمز جاهلان و «سمندرها» رمز عارفان هستند، و در داستان «شخصی که گرفتار دو زن بود» (۵۹) «ریش‌های سیاه‌رنگ» رمز دنیا و «ریش‌های سفید» رمز آخرت هستند. با توجه به این

جستار، مجموعه داستان‌های شصت و پنج‌گانه طاق‌دیس در محورهای شماره داستان‌ها بر اساس طبقه‌بندی در متن، تعداد ابیات هر کدام از داستان‌ها، مأخذ و منبع آن، نوع داستان از نظر قصه‌پردازی، تم و درون‌مایه برتر و نتیجه، هر کدام به قرار ذیل است:

جدول شماره ۱: تحلیل قصه‌های طاق‌دیس

نام داستان	شماره داستان	تعداد ابیات	مأخذ و موارد مشابه	نوع داستان	درون‌مایه	نتیجه‌گیری
۱ آدم آبی و سیاحت او بر روی زمین	ششمین / صفة اول	۱۲۰	؟	تمثیل	آثار دنیاگرایی	انسان‌ها اسیر امور دنیوی هستند.
۲ آمدن عرب شترسوار به شهر ری	هفدهمین / صفة اول	۱۱۷	مثنوی معنوی	روایت کوتاه (پارابل)	خدانشناسی	بسیاری از اختلاف‌ها از جهل است.
۳ آن شخص که خصم گوش او را...	پنجاه و ششمین / صفة دوم	۱۵۲	؟	روایت کوتاه (پارابل)	جبر و اختیار	انسان‌ها مسئول اعمال خود هستند.
۴ آن صوفی که در حال وجد...	بیست و دومین / صفة اول	۱۷	؟	روایت کوتاه (پارابل)	نقد صوفیان	انسان اسیر نفس، اعمال خود را توجیه می‌کند
۵ آن گدا که هر چه به او دادند، نگرفت	پنجاه و دومین / صفة دوم	۸۸	؟	روایت کوتاه (پارابل)	عشق	عاشق همیشه در حسرت دیدار معشوق است.
۶ اسیری که به دست جلاد سپرده شد	دهمین / صفة اول	۱۴	؟	روایت کوتاه (پارابل)	مذمت خودبینی	خودبینی انسان را از خدا دور می‌کند.
۷ امر الهی به ملایکه برای سجده...	دومین / صفة اول	۱۳۴	قرآن کریم	تاریخی - مذهبی	تکبر و آثار آن	شیطان همیشه در کمین انسان است.
۸ امیری که گرفتار شد	چهل و هشتمین / صفة دوم	۴۰	؟	روایت کوتاه (پارابل)	عاقبت ظلم	بسیاری از ستمگران در این جهان مجازات می‌شوند.
۹ امیر معزول که شغل...	سی و پنجمین / صفة دوم	۴۳	؟	مثال داستانی (اکزپلوم)	اخلاقی	مستبدان هرگز دست از تکبر بر نمی‌دارند
۱۰ بازرگانی که خرما از بغداد...	پنجاه و چهارمین / صفة دوم	۸۱	؟	مثال داستانی (اکزپلوم)	بخت و اقبال	آن مقدر روزی که مقدر است، می‌رسد.
۱۱ بشر حافی و توبه او...	سی و هشتمین / صفة دوم	۶۶	؟	تاریخی - مذهبی	عرفان	انجام هر عملی با بندگی خدا سازگار نیست.
۱۲ به آتش افکندن خلیل الرحمن (ع)	چهل و نهمین / صفة دوم	۳۵۳	قرآن و مثنوی معنوی	تاریخی - مذهبی	امتحان اهلی	پیامبران از امتحان‌های الهی سربلند بیرون می‌آیند.
۱۳ بینوایی که عاشق دختر پادشاه...	شصت و دومین / صفة دوم	۳۱۳	؟	روایت کوتاه (پارابل)	عرفان	گاهی عشق مجازی ما را به عشق حقیقی راهنمایی می‌کند.
۱۴ تاجری که همه سرمایه خود را...	پنجاه و سومین / صفة دوم	۱۴۸	؟	روایت کوتاه (پارابل)	هجو حماقت	حماقت در انسان بدترین صفت است.
۱۵ جوانی که پدرش او را زن داد	سی و ششمین / صفة دوم	۴۴	؟	روایت کوتاه (پارابل)	اخلاق	انسان باید از مظاهر دنیوی بگریزد.
۱۶ خلیفه و طاووس یمانی	یازدهمین / صفة اول	۲۲	؟	تاریخی - مذهبی	مذمت کبر و غرور	انسان بیدار دل بالاخره هدایت می‌شود.
۱۷ خوردن لقمان میوه تلخ را...	بیست و سومین / صفة اول	۳۳	مثنوی معنوی	تاریخی	بندی و ادب	بنده واقعی جز به رضایت مولایش به چیز دیگر نمی‌اندیشد.

پارابل: روایت کوتاهی است که در آن شباهت‌های جزء به جزء بسیاری با یک اصل اخلاقی یا مذهبی یا عرفانی وجود دارد.

اکزپلوم Exemplum: تمثیلی است که شهرت بسیار داشته باشد و شنونده به محض شنیدن حتی قسمتی از آن، متوجه مشبه یا منظور باطنی و نتیجه اخلاقی آن بشود.

نام داستان	شماره داستان	تعداد ابیات	مأخذ و موارد مشابه	نوع داستان	درون مایه	نتیجه گیری
۱۸ خیک که بر روی آب دریا...	چهل و دومین / صفة دوم	۳۱	؟	مثال داستانی (اکز مپلوم)	مذمت و حرص و طمع	طمع کاری موجب هلاکت است.
۱۹ در خواب دیدن شخصی عابدی را...	پنجاه و پنجمین / صفة دوم	۲۶	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	اخلاق	هیچ عمل نیکی بدون پاداش نمی ماند.
۲۰ در بیان آتش انداختن زاغان...	پنجاه و یکمین / صفة دوم	۵۸	؟	تمثیل حیوانی (فابل)	عرفان	عارفان حقیقی از درد و رنج نمی هراسند.
۲۱ دزدی با جوال پر از گزر	چهل و چهارمین / صفة دوم	۱۳	مثنوی	مثال داستانی (اکز مپلوم)	جبر و اختیار	انسان ها مسئول اعمال خود هستند.
۲۲ راز و نیاز جوانی در مسجد ...	شصت و سومین / صفة دوم	۱۸۳	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	خدانشناسی	هر کس به خدا توکل کند، خدا او را درمی یابد.
۲۳ رفتن شیطان به در خانه فرعون	نوزدهمین / صفة اول	۵	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	مذمت تکبر	متکبران سرنوشتی جز رسوایی و خواری ندارند.
۲۴ زبون شدن پلنگ در دست آدمی	بیست و هشتمین / صفة اول	۹۸	؟	تمثیل حیوانی (فابل)	ستایش انسان	انسان اشرف مخلوقات است.
۲۵ زحل که روزها دیده نمی شود	چهلیمین / صفة دوم	۱۹	؟	تمثیل (فابل)	خدانشناسی	ذات یگانه خداوند در همه جهان در تجلی است.
۲۶ زلیخا و ملاقات با یوسف	بیست و نهمین / صفة دوم	۱۶۴	؟	تاریخی	عشق	عاشق دل داده دیوانه می شود.
۲۷ سیوح قدوس رب الملائکه...	سی و هفتمین / صفة دوم	۴۰۲	الهی نامه	تاریخی - مذهبی	عرفان	خداوند بهتر می داند که رسالت خویش را کجا قرار دهد.
۲۸ ستمکار دیگر و سوء عاقب او	چهل و ششمین / صفة اول	۲۱	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	عاقبت ظلم	بسیاری از ستمگران در این جهان مجازات می شوند.
۲۹ سمئون محب	شانزدهمین / صفة اول	۳۳	؟	تاریخی - مذهبی	عرفان	هر انسانی طاقت امتحان الهی را ندارد.
۳۰ شخصی که به ته چاه رفت و...	بیست و هفتمین / صفة اول	۷۷	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	اخلاق	ظواهر دنیوی نمی گذارد گذشت عمر احساس شود.
۳۱ شخصی که گرفتار دو زن بود	پنجاه و نهمین / صفة دوم	۳۷	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	اخلاق	اسیر دنیا نه دنیا برایش می ماند نه آخرت.
۳۲ شخصی که مرید صوفیان شد و ...	بیستین / صفة اول	۷۲	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	نقد صوفیان	طالب حقیقت به حقیقت می رسد.
۳۳ شعب پیغمبر و گریه کردن او	سی و چهارمین / صفة دوم	۲۶۰	الهی نامه و مثنوی معنوی	تاریخی - مذهبی	عرفان	عارفان حقیقی جز به لقاء الله به هیچ چیز دیگر نمی اندیشند.
۳۴ شکم پرست پرخور	هجدهمین / صفة اول	۳۸	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	تفسیر به رأی قرآن	اسیران نفس قرآن را تفسیر به رأی می کنند.
۳۵ شوریده ای که به کلیسای نصاری رفت	سی و دومین / صفة دوم	۲۲۲	؟	تاریخی - مذهبی	عرفان	هیچ انسانی از درگاه الهی رانده نمی شود.
۳۶ شهادت خلاف دادن	شصت و یکمین / صفة دوم	۶۱	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	اخلاق	کسی که به آخرت اعتقاد ندارد، تن به هر کاری می دهد.
۳۷ صیادی که با رفیق خود از پی صید رفت	چهل و هفتمین / صفة دوم	۱۲۰	؟	روایت کوتاه (پارابلی)	عاقبت ظلم	بسیاری از ستمگران در این جهان مجازات می شوند.

فابل: Fable- تمثیل حیوانی است. در فابل قهرمانان جانورانند، که هر کدام ممثل تیپ یا طبقه ای هستند.

نام داستان	شماره داستان	تعداد ابیات	مأخذ و موارد مشابه	نوع داستان	درون مایه	نتیجه‌گیری
۳۸ طزاری که به دکان بقالی رفت	هشتمین / صفة اول	۳۹	؟	روایت کوتاه (پارابل)	مذمت حرص و طمع	گاهی دزدی، ظاهری چون گدایی کردن دارد.
۳۹ طلب کردن حسنین (ع) شتر از...	سیزدهمین / صفة اول	۱۱۴	؟	تاریخی - منهبی	احترام به کودکان	همه انسان‌ها، بخصوص کودکان، نزد پیامبر محترمند.
۴۰ طوطی و شاه	اولین / صفة اول	۲۸۶	؟	تمثیل حیوانی (فابل)	عرفان	روح انسان در این جهان اسیر است.
۴۱ عارفی که شب به گدایی و درپوزه رفت	پانزدهمین / صفة اول	۳۵۹	مثنوی معنوی	تاریخی - منهبی	عرفان	حتی لحظه‌ای غفلت، از اولیای الهی نابخشودنی است.
۴۲ عاشقی که معشوق او را از بام افکند	بیست و چهارمین / صفة اول	۲۶	؟	روایت کوتاه (پارابل)	عرفان	عاشق واقعی جز به معشوق نمی‌اندیشد.
۴۳ عبدالمطلب و ابرهه	بیست و ششمین / صفة اول	۱۷۴	قرآن و مثنوی	تاریخی - منهبی	خدانشناسی	هیچ قدرتی در برابر قدرت خداوند وجود ندارد.
۴۴ فرزندان طماع یا دشمنان...	هفتمین / صفة اول	۱۵	؟	روایت کوتاه (پارابل)	مذمت حرص و طمع	به دنیا و مافیها نباید دل خوش داشت.
۴۵ فریب دادن نفس اماره آدمی را	شصتمین / صفة دوم	۳۶	مثنوی معنوی	روایت کوتاه (پارابل)	عرفان	انسان هرگز از شر نفس خلاص نمی‌شود.
۴۶ قربانی نمودن خلیل الرحمن (ع)	پنجاه و هفتمین / صفة دوم	۵۳۹	قرآن و مثنوی معنوی	تاریخی - منهبی	امتحان اهلی	پیامبران در امتحان‌های الهی سربلند هستند.
۴۷ کودک طماع	چهارمین / صفة اول	۱۱	الهی‌نامه و قابوسنامه	روایت کوتاه (پارابل)	مذمت حرص و طمع	حرص و طمع موجب خفت و خواری است.
۴۸ گرد آمدن اطفال به دور فخر کاینات	دوازدهمین / صفة اول	۱۱۴	؟	تاریخی - منهبی	احترام به کودکان	همه انسان‌ها، بخصوص کودکان، نزد پیامبر (ص) محترمند.
۴۹ گردیدن مجنون گرد سگ کوی لیلی	سی و یکمین / صفة دوم	۳۴	مثنوی معنوی	تاریخی	عشق	هر چه به معشوق تعلق دارد، برای عاشق زیباست.
۵۰ گرفتار شدن پادشاه مغرب...	پنجمین / صفة اول	۱۶۲	؟	تاریخی	عاقبت غفلت	افشای اسرار موجب شکست است.
۵۱ گرگ و خر	سومین / صفة اول	۱۰۲	؟	تمثیل حیوانی (فابل)	مذمت حرص و طمع	حرص و طمع انسان را به تباهی می‌کشاند.
۵۲ گفت‌وگوی شخصی با شتر مرغ	بیست و یکمین / صفة اول	۳۷	؟	مثال داستانی (اکز مپلوم)	تفسیر به رأی	بعضی افراد برای فرار از مسئولیت، جبر را مطرح می‌کنند.
۵۳ لری که رندان فریبش دادند	پنجاهمین / صفة دوم	۱۰۸	مثنوی معنوی	روایت کوتاه (پارابل)	هجو ساده‌لوحی	با تلقین می‌توان افراد ساده‌لوح را فریفت.
۵۴ ماجرای شهادت امام حسین (ع)	شصت و پنجمین / صفة دوم	۴۱۸	لهوف	تاریخی - منهبی	روایوی با ظالم	امام حسین (ع) پیروز همیشه تاریخ است.
۵۵ ماه که دنباله خورشید را گرفته	چهل و یکمین / صفة دوم	۱۸	؟	تمثیل (فابل)	خدانشناسی	جز پیروی از خداوند، همه راه‌ها گمراهی است.
۵۶ مدرسی که به جهت حضور شخصی...	بیست و پنجمین / صفة اول	۳۱	؟	روایت کوتاه (پارابل)	اخلاق	عالمان دروغین با امتحان رسوا می‌شوند.

نام داستان	شماره داستان	تعداد ابیات	مأخذ	نوع داستان	درون مایه	نتیجه‌گیری
مرد روستایی که تخم منار کاشت	پنجاه و هشتمین / صغه دوم	۹۴	؟	روایت کوتاه (پارابل)	هجو ساده لوحی	افراد ساده لوح به راحتی فریب می‌خورند.
مرد عارفی که مکالمه چهاردهمین / صغه اول زن را...	چهاردهمین / صغه اول	۶۴	؟	روایت کوتاه (پارابل)	عرفان	نباید برای خداوند شریک قایل شد.
مردی ظالم که عامل اهل بازار بود	چهل و پنجمین / صغه دوم	۵۱	مثنوی معنوی	روایت کوتاه (پارابل)	عاقبت ظلم	بسیاری از ستمگران در همین دنیا مجازات می‌شوند.
مرغی با جفت خود	چهل و سومین / صغه دوم	۱۰۴	مثنوی معنوی	تمثیل حیوانی (قابل)	مذمت حرص و طمع	در بسیاری از موارد نفس بر عقل پیروز می‌شود.
مکالمه حضرت موسی (ع) با پیر گبر	سی و نهمین / صغه دوم	۴۷	مثنوی معنوی	تاریخی - مذهبی	عرفان	هیچ کس از درگاه الهی رانده نمی‌شود.
منع کردن مجنون فصاد را از فصد	سی‌امین / صغه دوم	۱۹	مثنوی معنوی	تاریخی	عشق	عاشق در معشوق محو می‌شود
موری که پر در آورد	نهمین / صغه اول	۵۷	سنایی، فرخی، جیبلی	تمثیل حیوانی (قابل)	مذمت غرور و غفلت	انسان مغرور ممکن است خود را خدا تصور کند
مهمانی کردن حضرت سلیمان...	شصت و چهارمین / صغه دوم	۶۳	؟	تاریخی - مذهبی	خداشناسی	هرگز نباید از قدرت خداوند غافل شد
میرفندرسکی و کفار فرنگ	سی و سومین / صغه دوم	۱۷۷	؟	تاریخی - مذهبی	عرفان	در برابر قدرت خداوند هیچ قدرتی وجود ندارد

جدول شماره ۴

تحلیل قصه‌های طاق‌دیس بر مبنای درون مایه و محتوا

عنوان	تعداد داستان	درصد فراوانی
۱ جبر و اختیار	۲ داستان	۳/۰۷٪
۲ خداشناسی	۶ داستان	۹/۲۳٪
۳ ظلم‌ستیزی	۴ داستان	۶/۱۵٪
۴ عرفان	۱۳ داستان	۲۰٪
۵ عشق	۴ داستان	۶/۱۵٪
۶ مذمت حرص و طمع	۶ داستان	۹/۲۳٪
۷ مذمت کبر و غرور	۵ داستان	۷/۶۹٪
۸ موضوعات اخلاقی گوناگون	۱۹ داستان	۲۹/۲۳٪
۹ موضوعات دیگر	۴ داستان	۶/۱۵٪
۱۰ نقد صوفیان	۲ داستان	۳/۰۷٪

جدول شماره ۲ تحلیل قصه‌های طاق‌دیس بر مبنای نوع قصه‌ها

عنوان	تعداد داستان	درصد فراوانی
۱ تاریخی	۱۸ داستان	۲۷/۶۹٪
۲ روایت کوتاه (پارابل)	۲۷ داستان	۴۱/۵۳٪
۳ مثال داستانی (اکرمیلوم)	۵ داستان	۷/۶۹٪
۴ نمادین (سمبولیک)	۱۵ داستان	۲۳/۰۷٪

جدول شماره ۳ تحلیل قصه‌های طاق‌دیس بر اساس موارد مشابه با منابع دیگر

عنوان	تعداد داستان	درصد فراوانی
۱ قرآن	۴ داستان	۶/۱۵٪
۲ الهی‌نامه، قابوسنامه، لهوف	۵ داستان	۷/۶۹٪
۳ مأخذ نامشخص	۴۴ داستان	۶۷/۶۹٪
۴ مثنوی معنوی	۱۲ داستان	۱۸/۴۶٪

نتیجه

مثنوی طاق‌دیس ۱۰۱۵۶ بیت دارد و در دو صَفَه (بخش) سروده شده است. تعداد ابیات صَفَه اول ۳۶۵۷ بیت و صَفَه دوم ۶۴۹۹ بیت است. طاق‌دیس یکی از آثار دوره بازگشت ادبی و تقلیدی از شاعر بلندآوازه سبک عراقی، مولاناست. مؤلف در نظر داشته تا اثر خود را از لحاظ شکل ظاهر و محتوا، به مثنوی مولانا نزدیک نماید. تقلید از وزن مثنوی مولانا و شیوه آوردن داستان‌ها، مؤید این نکته است. طاق‌دیس ۶۵ داستان دارد. تعداد ۱۵ داستان طاق‌دیس به طور مشابه در مثنوی معنوی آمده است. یک بیت از مثنوی معنوی بدون هیچ تغییری و تعدادی از ابیات مثنوی معنوی نیز با اندک تغییری در طاق‌دیس آمده است. ۳۰ داستان از کل داستان‌های شصت و پنجگانه (۴۶/۱۵٪) به موضوعات اخلاقی پرداخته است. ۱۵ داستان (۲۳/۰۷٪) از این اثر، نمادین است. در بیشتر داستان‌های طاق‌دیس قهرمان‌ها انسان (۸۸/۲۳٪) و در تعداد کمی، حیوانات (۸/۰۷٪)، در دو داستان (۳/۷٪) نیز قهرمان‌ها موجوداتی بی‌جان، مانند ماه و خورشید و زحل، هستند. بلندترین داستان طاق‌دیس ۵۳۹ بیت و کوتاه‌ترین داستان ۵ بیت دارد. در طاق‌دیس ۹ مناجات آمده و ۲۶ آیه و روایت به طور مستقل شرح و تفسیر شده است؛ ضمن آنکه به حدود ۱۱۷ آیه و حدیث در ابیات طاق‌دیس به طور مستقیم اشاره گردیده، بسیاری از ابیات متأثر از آیات و روایات شیعه سروده شده است. در تمام مراحل، ضمن نقد و تحلیل این اثر، سعی گردیده تا میزان تشابه و تأثر مثنوی طاق‌دیس از مثنوی معنوی شناخته شود، که این موارد را می‌توان به صورت زیر خلاصه نمود:

۱. داشتن داستان‌های مشابه در دو حوزه ساختار و محتوا.
۲. شباهت شیوه آغاز نمودن طاق‌دیس با مثنوی مولانا.
۳. تقسیم بندی کتاب به بخش‌هایی بدون مرزهای مشخص.
۴. تودرتو و چند لایه بودن داستان‌ها.
۵. گریز زدن‌ها و رها کردن ادامه داستان‌ها در اغلب موارد.
۶. داشتن ابیات سست در عین آوردن ابیات محکم و فصیح.
۷. مراعات نکردن آرایش‌های لفظی و کلامی در پاره‌ای از موارد.
۸. در بیان برخی از مسائل.
۹. استفاده از کلمات بی‌پرده و ناهنجار.
۱۰. استفاده از آیات و روایات.
۱۱. آوردن نتیجه‌گیری گاهی در حین داستان و قبل از پایان داستان.

۱۲. داشتن شیوه‌ای منبری و خطابی.
۱۳. حاکم نبودن خط سیری معین و از پیش تعیین شده در داستان‌ها.

۱۴. رمزی و نمادین بودن برخی از داستان‌ها.

۱۵. داشتن ابیات مشابه و تکراری.

پی‌نوشت

* استادیار دانشگاه پیام نور و عضو پژوهشگاه علوم انسانی جهاد

دانشگاهی

** کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی.

کتابنامه

- ابن طاووس، علی بن موسی، ۱۳۸۵، لیهوف (سوگنامه کربلا). ترجمه محمدطاهر دزفولی. به اهتمام صادق حسن‌زاده. مؤمنین.
- پورجوادی، نصرالله، ۱۳۶۳، کشف الایات و فهرست‌های مثنوی. جلد چهارم، تهران: امیرکبیر.
- جاد المولی، احمد [و همکاران]، ۱۳۴۶، قصه‌های قرآن. ترجمه مصطفی زمانی. قم: پیام اسلام.
- حسین، تلمذ، ۱۳۶۱، مرآت المثنوی. چاپ افست، تهران: انتشارات ما.
- خانمی، احمد، ۱۳۸۰، تاریخ ادبیات ایران در دوره بازگشت ادبی. جلد ۱، چاپ دوم، تهران: پایا.
- دهخدا، علی‌اکبر، ۱۳۵۷، امثال و حکم. مجموعه ۴ جلدی، چاپ چهارم، تهران: امیرکبیر.
- ریاضی، حشمت‌الله، ۱۳۸۰، گل‌هایی از گلستان شعر فارسی. مجموعه ۲ جلدی، تهران: پردیس.
- زرین‌کوب، عبدالحسین، ۱۳۶۷، جست‌وجو در تصوف ایران. چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
- زمانی، کریم، ۱۳۸۶، شرح کامل مثنوی معنوی. چاپ هفدهم، دفتر دوم، تهران: اطلاعات.
- شمیسا، سیروس، ۱۳۷۴، عروض و قافیه. چاپ هفتم، تهران: پیام نور.
- _____، ۱۳۷۶، سبک‌شناسی ۱ (نظم). چاپ ششم، تهران: پیام نور.
- _____، ۱۳۸۶، بیان. چاپ دوم، تهران: میترا.
- عبدالباقی، محمد فؤاد، ۱۳۶۴، المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم. قاهره: دارالکتب المصریه.
- عطار نیشابوری، فریدالدین، ۱۳۳۹، الهی‌نامه. تصحیح فؤاد روحانی. تهران: زوار.
- فروزانفر، بدیع‌الزمان، ۱۳۵۷، خلاصه مثنوی. تهران: دانشگاه سپاهیان انقلاب ایران.
- _____، ۱۳۶۱، احادیث مثنوی. چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
- _____، ۱۳۶۲، مأخذ قصص و تمثیلات مثنوی. تهران: امیرکبیر.
- قریب، عبدالعظیم، ۱۳۴۵، کلیله و دمنه. تهران: پیروز.
- کلینی، ثقة الاسلام، اصول کافی. ترجمه سیدجواد مصطفوی. مجموعه چهار جلدی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اهل‌بیت.
- کی‌کاووس، عنصرالمعالی، ۱۳۶۲، قابوسنامه. به کوشش دکتر غلامحسین یوسفی. تهران: امیرکبیر.
- معین، محمد، ۱۳۷۵، فرهنگ فارسی. مجموعه ۶ جلدی. چاپ دهم،

تهران: امیرکبیر.

- مفتون دنلی، عبدالرزاق بن نجفقلی، ۱۳۸۳، مآثر سلطانیه. به کوشش دکتر غلامحسین زرگری نژاد. تهران: نشر ایران.

- مولوی، جلال الدین، ۱۳۶۰، مثنوی معنوی. به تصحیح رینولد الین نیکلسون. تهران: نشر طلوع.

- نراقی، ملاحمد، ۱۳۶۲، مثنوی طاقدیس. به اهتمام حسن نراقی. چاپ دوم، تهران: امیرکبیر.

- نظامی، الیاس بن یوسف، ۱۳۷۸، کلیات. جلد ۲، چاپ سوم، تهران: نگین.

- همایی، جلال الدین، ۱۳۷۳، شرح مثنوی مولوی. چاپ پنجم، تهران: نشر هما.

مقالات و مصاحبه‌ها on line

- استادی، رضا، «مصاحبه» (کنگره بزرگداشت فاضلین نراقی) <http://www.naraqi.com>

- استادی، رضا، «مصاحبه»، صحیفه حوزه (ضمیمه روزنامه جمهوری اسلامی) <http://www.naraqi.com>

- اکرام‌شاه، محمد، کنفرانس درباره مثنوی اسرار خودی www.ichodoc.ir

- بابایی، رضا، «نگاهی به جایگاه مثنوی ملا احمد نراقی در ادب فارسی»، مثنوی طاقدیس، گمشده‌ای در آسمان. <http://www.e-resaneh.com>

- باقری طاهری‌نیا، علی، «صفه‌ای از طاقدیس» <http://www.naraqi.com>

- باقری طاهری‌نیا، علی، «شمیم طاقدیس» <http://www.shareh.com>

- پسندیده، محمود، «نگاهی کوتاه بر زندگانی علامه ملا احمد نراقی» <http://www.naraqi.com>

- حسینی، سید محمدرضا، «فاضلین نراقی و مقضیات زمان» <http://www.naraqi.com>

- حسینی، سید محمدرضا، «ملاحمد نراقی بر بلندای قله دانش» <http://www.naraqi.com>

- حسینی، سید محمدرضا، «مصاحبه» (مسئول کمیته علمی کنگره بزرگداشت فاضلین نراقی) <http://www.naraqi.com>

- حسینی، سید محمدرضا، «مصاحبه» (مسئول کمیته علمی کنگره بزرگداشت فاضلین نراقی) <http://www.naraqi.com>

- خرمشاهی، بهاء‌الدین، «مثنوی طاقدیس» <http://www.noormags.org>

- دیرباز، عسکر، «سیری در مثنوی طاقدیس» <http://www.shareh.com>

- رسولی، محمدحسین، «زندگینامه ملاحمد نراقی» <http://www.naraqi.com>

- رضوی، سید عباس، «تاریخ در نگاه نراقی»

<http://www.erfaneshams.com>

- شفیع مازندرانی، سید محمد، سیری در دیوان طاقدیس

<http://www.naraqi.com>

- فقیهی، علی‌نقی، «روش‌های تربیتی از دیدگاه محقق نراقی»

<http://www.naraqi.com>

- محدثی، جواد، «کعبه و قربانی در مثنوی طاقدیس»

<http://www.naraqi.com>

- مدرّس‌زاده، عبدالرضا، «مدرسه یا میکده»

<http://www.naraqi.com>

- موسوی همدانی، «مصاحبه» (ویژه‌نامه کنگره بزرگداشت فاضلین نراقی)

<http://www.naraqi.com>

- یربئی، «مصاحبه» (کنگره بزرگداشت فاضلین نراقی)

<http://www.naraqi.com>

فهرست مقالات off line

- احمدی میری، عباس، «نگاهی به آثار علمی - فرهنگی ملا احمد نراقی» (به مناسبت برگزاری کنگره فاضلین نراقی)، کتاب ماه دین، شماره ۵۳ و ۵۴.

- امین‌الزّارعین، موسی‌الرضا، «اسماء و صفات باری تعالی در آثار

ملا احمد و ملا مهدی نراقی». بصیرت، شماره ۲۷

- انصاری قمی، ناصرالدین، «شاگردان حاج ملا احمد نراقی»، نشریه آینه پژوهش. شماره ۷۳.

- بابایی، رضا، نراقی، احمد بن محمدمهدی، «مثنوی طاقدیس، به همراه منتخبی از غزلیات عالم ربّانی حاج ملا احمد نراقی»، آینه پژوهش، شماره ۷۲.

- جعفری یزدی، فاطمه، «نگاهی به آثار ملا احمد نراقی»، رسالت، ۸۳/۴/۶

- جلالی، غلامرضا، «نگاهی به حیات معنوی ملا احمد نراقی»، عندلیبی از گلشن راز. ژاژ، شماره ۴۹

- دهقانی، محمد، «زهد اسلامی»، رسالت، ۸۳/۴/۶

- رحمانی، محمد، «نگاه فقهی ملا احمد نراقی به اسراف»، فقه اهل‌بیت، شماره ۲۹

- گلستانی، هاشم، «انسان‌شناسی از دیدگاه ملا احمد نراقی، بصیرت، شماره ۲۷.

- مسلمی، حمیدرضا - اخترشهر، علی، «ثبات حکومت از منظر ملا احمد نراقی»، نشریه علوم سیاسی، شماره ۱۷.

- میری، سیدعباس، «نگاهی به آثار علمی - فرهنگی ملا احمد نراقی»، کتاب ماه دین (به مناسبت برگزاری کنگره بزرگداشت

فاضلین نراقی)، شماره ۵۳ و ۵۴.

- نراقی، محمد، «پیرامون ملا احمد نراقی»، رسالت، ۸۳/۴/۶.

- یعقوبی، ابوالقاسم، «غیرت دینی از نگاه ملا احمد نراقی»، نشریه حوزه، شماره ۱۰۷ و ۱۰۸.